

GIEDRĖ MIKNIENĖ, BIRUTĖ RAILIENĖ
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Nacionalinė retrospektyvioji analizinė bibliografija – universalus mokslo ir kultūros istorijos šaltinis

Anotacija. Straipsnis skiriamas nacionalinės retrospektyviosios analizinės bibliografijos reikšmei mokslo ir kultūros istorijos tyrimuose išnagrinėti. Tyrimo objektu pasirinkta lietuviškų periodinių ir tęstinių leidinių publikacijas registruojančio leidinio „Lietuvos bibliografija“ C serija. Straipsnio pradžioje analizuojamas nacionalinės bibliografijos duomenų taikymas socialinių ir humanitarinių mokslų tyrimams, pateikiami trumpi statistiniai duomenys apie užsienio šalis, rengiančias nacionalinę analizinę bibliografiją. Toliau atskleidžiama nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos Lietuvoje istorinė raida ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) veikla bei indėlis, rengiant šios serijos leidinius, pateikiama nacionalinės retrospektyviosios analizinės bibliografijos leidinių sandara ir chronologinė aprėptis, publikacijų atrankos pagrindai, klasifikavimo sistema, technologiniai nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos publikavimo pokyčiai.

Esminiai žodžiai: nacionalinė retrospektyvioji bibliografija; nacionalinės bibliografijos duomenys; bibliografinių duomenų mokslo metodas; periodinių leidinių publikacijos; bibliografiniai leidiniai; bibliografinės duomenų bazės; Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.

Įvadas. „Nėra vieno teisingo būdo kurti nacionalinę bibliografiją“, – perskaitysime Tarptautinės bibliotekinių asociacijų federacijos (IFLA, įkurta 1927 m.) Bibliografinės veiklos sekcijos svetainės žangoje, – „tačiau yra daug gerų būdų“ [1].

Kiekviena šalis savo mokslo produkciją, skelbtą spaudoje, siekia registruoti nacionalinės bibliografijos leidiniuose. Ši veikla užtikrina mokslo rezultatų sklaidą, o laiko atžvilgiu sukuria bibliografinius tautos kultūros, švietimo, mokslo istorijos šaltinius. Juose pateikiama medžiaga yra svarbi šalies mokslui, kultūrai, istorijai.

Sudarant valstybinės bibliografijos rodykles, taikomas teritorinis atrankos principas, atspindimi visi toje valstybėje išleisti spaudiniai, kitų rūšių tiražuojami dokumentai, ji apima visų valstybėje gyvenančių tautų ir tautybių spaudinius. Daugelyje šalių leidžiamos „nacionalinės bibliografijos“ ir yra valstybinės.

Nacionalinės (tautinės) bibliografijos samprata sietina su nacijos (tautos) sąvoka. Nacionalinės bibliografijos uždavinys – suregistruoti tautos spaudinius ir kitų rūšių dokumentus. Tokia-me leidinyje nepaisoma teritorinio atrankos principo, nes dalis tautos gyvena kitos valstybės teritorijoje. Į jį patenka visas tautos intelektualinis produktas, nepaisant, kokia kalba jis sukurtas [13].

Keblumų gali kilti, rengiant retrospektyviusios tokio pobūdžio leidinius, apimančius didesnę istorinį laikotarpį, per kurį keitėsi valstybės teritorijos ribos, šalis buvo netekusi valstybingumo.

Nacionalinė bibliografija pagal registruojamos medžiagos savarankiškumą skiriama į du tipus:

- savarankiškų dokumentų (knygos, periodiniai leidiniai, brošiūros, disertacijų santraukos ir pan.) bibliografija;
- dokumento dalių¹, t. y. straipsnių, grožinių kūrinių ir jų ištraukų, žinučių, skelbimų ir pan., paskelbtų periodinėje spaudoje, bibliografija².

Dokumento dalių registracijos svarba yra neabejotina. Straipsnis – viena svarbiausių atliktų tyrimų ir surinktų duomenų sklaidos priemonių. Straipsniai atlieka naujų tyrimų rezultatų autorystės įtvirtinimo, informacijos sklaidos ir išsaugojimo vaidmenį. Juose paskelbti nauji rezultatai ir išvados gali būti vertingos kitiems mokslininkams ir turėti įtakos tolesniems tyrimams. Straipsniai ir mažesnės apimties publikacijos laikui bėgant atskleidžia tam tikro laikmečio ypatybes, visuomeninius, politinius, kultūrinius procesus ir aplinkybes. Tai itin svarbu mokslo ir kultūros istorijos tyrėjams.

Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos rengimo Lietuvoje klausimai daug nagrinėti tiek profesinėje, tiek mokslinėje spaudoje. Apie tuometinę bibliografijos rengimo būklę, kylančias problemas ir ateities planus rašė Antanas Ulpis [29; 30], Vladas Žukas [37], Regina Varnienė [31; 33], Osvaldas Janonis [10; 11; 12] su Elena Macevičiūte [20], Irena Jezukevičienė [14]. Istorinę nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos rengimo 1945–1962 m. analizę pateikė Ringailė Bagušytė [4]. Vilniaus universiteto bibliotekos (VUB) patirtį, rengiant retrospektyviąją analizinę bibliografiją, pristatė bibliotekos darbuotojos Audronė Matijošienė [21] ir Eglė Akstinaitė-Veličkienė [2]. Nacionalinės bibliografijos automatizavimo ir Nacionalinės bibliografijos duomenų banko, kurio sudėtinė dalis yra ir retrospektyviosios analizinės bibliografijos įrašai, kūrimo klausimai aptarti Vlado Bulavo ir R. Varnienės straipsniuose [6; 32; 34; 35].

Šio straipsnio tikslas – ištirti nacionalinės retrospektyviosios analizinės bibliografijos reikšmę mokslo ir kultūros istorijos tyrimams. Iki šiol šis klausimas akademinėje literatūroje nebuvo nagrinėtas. Tyrimo objektu pasirinkta viena iš Lietuvos nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos serijų – C serija, kurioje registruojamos lietuviškų periodinių leidinių publikacijos. Siekiant užsibrėžto tikslo, atskleidžiama nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos Lietuvoje istorinė raida, pristatoma vienos iš C serijos rengėjų – LMAVB patirtis ir atlikti darbai, nagrinėjamas nacionalinės bibliografijos duomenų taikymas socialinių ir humanitarinių mokslų tyrimuose, pateikiama naujausio mokslinio metodo, kuriame taikoma bibliografinių duomenų analizė, kūrėjų išvada apie nacionalinės bibliografijos vaidmenį kultūros istorijos tyrimuose. Siekiant įvertinti nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos vaidmenį, atskleidžiant tautos kultūrinio ir mokslinio paveldo istorinę retrospektyvą, pristatoma nacionalinės retrospektyviosios analizinės bibliografijos leidinių sandara ir chronologinė aprėptis, publikacijų atrankos pagrindai, klasifikavimo sistema, technologiniai nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos publikavimo pokyčiai.

Bibliografiniai duomenys mokslo tyrimuose. Nacionalinės bibliografijos duomenys gali būti sėkmingai taikomi kultūros (ypač spaudos, knygos) istorijos [16; 28], socialinių mokslų tyrimams [26], naudojami bendroje nacionalinės bibliografijos kūrėjų ir atminties institucijų veikloje [36] ir pan. Nacionalinė bibliografija pelnytai vadinama šalies dokumentinio paveldo liudijimu [5].

1 Profesinėje bibliografų literatūroje dokumento dalies aprašas dažnai vadinamas analiziniu aprašu.

2 Atkreipiamė dėmesį, kad abu bibliografinės veiklos tipai kartais tapatinami.

Kokybiškai naujos galimybės atsirado, atvėrus nuotolinę nacionalinės bibliografijos prieigą. Atviri nacionalinės bibliografijos duomenys yra ne vien spaudos ir knygos istorijos šaltinis, jie pateikia bibliografinę informaciją apie visuomenės kultūrinius pokyčius ir mokslinių idėjų raidą. Kiekybiniais metodais tyrę spaudinių registracijos ir nacionalines bibliografijas, Helsinkio universiteto skaitmeninės humanitarikos specialistai pasiūlė joms taikyti bibliografinių duomenų mokslo (angl. *bibliographic data science*) metodą [16, 6]. Tyrę XVI–XIX a. Europos knygos istoriją, šio metodo kūrėjai nacionalinę bibliografiją įvardijo esminiu spaudos istorijos tyrimų šaltiniu [16, 5]. Šią išvadą tyrėjai parėmė elektroniskai prieinamų Švedijos ir Suomijos nacionalinių bibliografijų, kitų šalių spaudinių ir leidybos duomenų bazių analize. Juk metaduomenys, kuriuos teikia bibliografinių duomenų bazės, yra mažesnės apimties ir patogesni paieškai, nei viso teksto ar vaizdo dokumentai, o juo labiau spausdinti leidiniai. Tačiau, tyrėjų teigimu, tyrimo rezultatai nebus pakankamai patikimi, jei bus naudojami vien tik metaduomenys, nederinant jų su aprašytais dokumentais ir istorine aplinka. Norint panaudoti nacionalinę bibliografiją istoriniams tyrimams, „reikia spręsti duomenų *kokybės, išsamumo ir interpretavimo* problemas“ [16, 5].

Bibliografinių duomenų *kokybę* lemia žmogaus vaidmuo. Nors įrašo sudarymui yra parengtos taisyklės, tačiau tik atsakingas požiūris į darbą ir aukštas profesionalumas užtikrina, kad įrašai būtų parengti pagal visus reikalavimus. Nacionalinės straipsnių bibliografijos, kitaip nei savarankiškų leidinių bibliografijos, negali pakeisti bibliotekų elektroniniai katalogai. Jos negalima rengti automatizuotu būdu, taikant duomenų gavybos (angl. *data mining*) ar kitokius informacijos kaupimo būdus. Straipsnių bibliografija sudaroma tik įrašus kuriant rankiniu būdu – atrenkant, indeksuojant ir anotuojant periodinių leidinių dalis (straipsnius, žinutes, skelbimus ir pan.).

Išsamumas, kurį kaip esminį reikalavimą mini vartotojai, suprantamas trejopai: paties įrašo kartu su metaduomenimis išsamumas, aprašomo laikotarpio periodinių leidinių visuma ir periodinio leidinio turinys. Sudarytojai remiasi darbo taisyklėmis, kuriose numatyta, kaip elgtis, jei tenka nustatyti slapyvardžiu pasirašytų straipsnių autoriaus duomenis, nurodyta tiek periodinių leidinių atranka, tiek pačių straipsnių (plačiąja prasme) atranka ir sisteminimas. Ši veikla reikalauja bibliografinio darbo patirties, istorinių aprašomojo laikotarpio žinių. Siekdami palengvinti tyrėjų darbą, bibliografai siekia kuo išsamiau aprašyti periodinius leidinius, savo darbe vadovaudamiesi požiūriu: „mūsų tikslas – aprašyti, tyrėjo – interpretuoti“. Žinoma, toks požiūris turi ir neigiamų pasekmių patiems bibliografams: darbo apimtys ir jo atlikimo terminai didėja, o keičiantis informacinei, techninei darbo aplinkai, tenka grįžti ir redaguoti anksčiau sukurtus įrašus.

Bibliografinis įrašas turi būti sukurtas tokiu formatu, kad būtų įmanoma duomenis perduoti arba jais keistis už juos sukūrusios institucijos ribų. Įrašo kūrimo metodiką kiekviena šalis kuria savarankiškai, tačiau pagrindiniai dokumento tarptautinio bibliografinio aprašo (ISBD) reikalavimai yra pritaikomi dokumento dalies aprašui [7; 9]. Sukurtas įrašas siejamas su elektroniniuose kataloguose esančiais metaduomenimis, talpinamas į nacionalinės bibliografijos duomenų bankus.

Interpretavimo problema sprendžiama, turint pakankamai istorinių žinių. Pavyzdžiui, tenka įvertinti, kada žiniasklaidoje paskelbta informacija neatitinka tikrovės, klastojami istoriniai duomenys. Istorinė bibliografinės medžiagos interpretacija – išimtinė vartotojo, tyrėjo teisė. Išmanydami istorines aplinkybes, tyrėjai nesistebės, kodėl periodinių leidinių skaičius padidėjo ar sumažėjo, kodėl autoriams priskiriamos prieštaringos publikacijos ir pan.

Nacionalinės bibliografijos rengimas pasaulyje. Nacionalinės bibliografijos misiją kiekviena šalis sprendžia savarankiškai, tačiau šis darbas atliekamas, koordinuojant pagrindines nuostatas.

IFLA skiria ypač daug dėmesio nacionalinės bibliografinės veiklos koordinavimui: nuo 1977 m. organizuojamos tarptautinės konferencijos nacionalinės bibliografijos klausimais. 2002 m. aštuoniomis kalbomis paskelbtos rekomendacijos [8]. Visame dokumente nebuvo paminėtas analizinis aprašas, tačiau buvo pabrėžiamas tarptautinio bibliografinio aprašo standarto, keitimosi metaduomenimis svarba, kiti klausimai.

IFLA Bibliografinės veiklos sekcijoje šiuo metu kaupiamas Nacionalinių bibliografijų registras [24]. Jame galima rasti pagrindinius duomenis apie 48 pasaulio šalių nacionalinės bibliografijos sudarytojus, chronologines aprašytas medžiagos ribas, naudojamą medžiagos skirstymo tvarką, įrašų kūrimo programinę įrangą ir t. t.

Registro duomenimis, nacionalinę retrospektyviąją analizinę bibliografiją rengia (kai kuriais atvejais pasirenkamas konkretus laikotarpis arba tam tikri periodiniai leidiniai) šios šalys: Danija, Latvija, Lietuva, Lenkija, Rusija, Serbija, Slovėnija.

Tenka tik apgailestauti, kad anksčiau paminėtame registre kai kurie duomenis teikę specialistai nepakankamai įsigilino į sudarytojų pageidavimus ir pateikė netikslius duomenis apie savo šalies nacionalinės bibliografijos objektą. Atsakymuose į klausimą, kokia medžiaga įtraukta į šalies nacionalinę bibliografiją, dokumento dalies nenurodė Čekijos, Suomijos, Vengrijos atstovai, nors retrospektyviąją analizinę bibliografiją jos ir rengia. Duomenų registrai kol kas nepateikė Baltarusijos nacionalinė biblioteka, tačiau šioje šalyje retrospektyvioji straipsnių bibliografijos rodyklė taip pat yra rengiama [22].

Registro duomenimis, įrašų klasifikacijai naudojamos: Diuji dešimtainė klasifikacija (DDK) – 39,6 proc., Universalioji dešimtainė klasifikacija (UDK) – 23 proc., JAV Kongreso bibliotekos klasifikacija – 4,2 proc., nacionalinės klasifikacijos sistemos – 16,6 proc. atvejų. Įrašų kūrimui naudojama programinė įranga: MARC21 – 66,7 proc., UNIMARC – 18,7 proc., COMARC – 4,2 proc., nacionalinės MARC sistemos – 20,8 proc.

IFLA nacionalinės bibliografijos registras kol kas neteikia duomenų paieškos paslaugos. Ateityje, sunorminus įrašų kūrimo metaduomenis, tokia paieška galėtų tapti patogiu darbo įrankiu kultūros ir mokslo istorikams.

Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos raida Lietuvoje. Lietuvoje išsami retrospektyvioji 1547–1940 m. spaudos bibliografija imta rengti 1945 metais, įkūrus Knygų rūmus. Pirmiausia buvo parengtos ir išleistos 1940–1948 m. išėjusių leidinių bibliografijos rodyklės, o repertuarinės bibliografijos rengimo organizaciniai darbai pradėti 1959 metais, kai Knygų rūmuose buvo sudaryta Nacionalinės bibliografijos redakcija. 1960 m. įsteigta Lietuvos nacionalinės bibliografijos redakcinė kolegija, kuri pateikė nacionalinės bibliografijos nuostatų projektą. Tais pačiais metais „Lietuvos TSR nacionalinės bibliografijos nuostatus“ patvirtino kultūros ministras. Kartu buvo rengiama nacionalinės bibliografijos programa, svarstoma periodizacijos problema, repertuarinės bibliografijos leidinių sistema, bibliografinio grupavimo būdai, rengiamas nacionalinės bibliografijos darbų planas. Po ilgų svarstymų ir diskusijų 1962 metais buvo patvirtintas galutinis perspektyvinis „Lietuvos TSR retrospektyvinės nacionalinės bibliografijos darbų planas (1961–1980)“, kurio, deja, nepavyko laiku įgyvendinti dėl pernelyg plačių užmojų, negausaus bibliografų skaičiaus ir tikrovės neatitinkančių jų galimybių. Serijos C leidinių pasirodymą taip pat stabdė darbo organizavimo klaidos, prioritetų neskyrimas, metodinių sprendimų kaitaliojimas, trūkstamų periodinių leidinių paieška [14, 15].

Pagal nacionalinės bibliografijos programą buvo numatyta subibliografuoti visų rūšių ir visomis kalbomis Lietuvoje ir užsienyje išleistas, autoryste ar turiniu su Lietuva susijusias publikacijas (knygas, periodinius leidinius, natus, vaizduojamosios dailės spaudinius, žemėlapius, smulkius spaudinius, periodinių leidinių publikacijas) [14, 15]. Patvirtintuose nacionalinės bibliografijos nuostatuose numatytos penkios leidinio „Lietuvos TSR bibliografija“ serijos, Žurnalų ir laikraščių straipsnių (analizinei) bibliografijai buvo skirta C serija. Ją nutarta rengti tam tikrais laikotarpiais. Vėliau leidinio struktūra buvo koreguojama, o 2002 m. patvirtinta Retrospektyvinės bibliografinės apskaitos programa (iki 2010 metų) [23], kurioje nustatytais principais vadovaujamosi iki šiol. Pastarojoje programoje numatytos penkios leidinio „Lietuvos bibliografija“ serijos (su galimybe jų skaičių didinti): A – knygos lietuvių kalba, B – serialiniai leidiniai lietuvių kalba, C – lietuviškų periodinių leidinių publikacijos, D – Lietuvos kitakalbės knygos, E – Lietuvos kitakalbiai serialiniai leidiniai.

Darbus pagal Nacionalinės bibliografijos nuostatus įsipareigojo atlikti šios institucijos: Knygų rūmai, Valstybinė respublikinė biblioteka, Vilniaus universiteto Mokslinė biblioteka, Mokslų akademijos Centrinė biblioteka, Centrinis valstybinis archyvas, Centrinis valstybinis istorijos archyvas, Partijos istorijos institutas prie LKP CK ir Lietuvių kalbos ir literatūros institutas; bendradarbiauti – mokslo įstaigos, visos kitos bibliotekos, archyvai, muziejai (Lietuvos istorijos institutas, Kauno politechnikos instituto Mokslinė biblioteka, Valstybinė mokslinė medicinos biblioteka, Centrinė mokslinė techninė biblioteka, Lietuvos istorijos-revoliucijos muziejus, Kauno istorinis muziejus ir kitos įstaigos bei organizacijos) [4, 110].

Serijos C rengėjų metodinio vadovavimo centru tapo Knygų rūmai, aktyviai ėmęši šios veiklos nuo pat 1965 metų. Buvo rengiami metodiniai pasitarimai, leidžiamos instrukcijos ir metodinės priemonės, parengta „Literatūros klasifikavimo schema analizinei retrospektyvinei bibliografijai“ [20, 56].

Lietuvoje bibliografinio darbo naujoves ir strateginius sprendimus koordinavo Valstybinė tarpžinybinė bibliotekų komisija (VTBK). 1989 m. VTBK direktorių ir bibliografijos tarybų posėdyje buvo sukurta retrospektyviosios bibliografijos metodinė grupė, kuriai buvo pavesta derinti visus kylančių metodinių šios srities klausimų sprendimus [20, 56].

Kaip vieną sudėtingiausių bibliografinio darbo dalykų galima nurodyti aprašomos medžiagos sisteminimą pagal mokslo sritis, lakonišką jos anotavimą. 1967 m. analizinės bibliografijos bendradarbių pasitarime buvo nutarta medžiagos klasifikavimui taikyti kiek pakeistas SSRS sukurtos bibliotekinės-bibliografinės klasifikacijos (BBK) lenteles. 1968 m. jau buvo sukurta gamtos mokslų klasifikacijos schema ir bendrosios metodinės pastabos, tačiau tolesni darbai užsitęsė: buvo siūlomi įvairūs klasifikacijos variantai, koncepcijos. 1983 m. Lietuvoje buvo sukurta klasifikacijos schema, parengta BBK pagrindu, tačiau ilgainiui kai kurių bibliotekų darbuotojai ėmė reikšti nepasitenkinimą ja. Šis klausimas, įkvėptas Nepriklausomybės judėjimo, vėl iškilo, nutarus BBK apskritai atsisakyti. 1990 m. priimtas sprendimas klasifikacijos pagrindu imti Universaliąją dešimtainę klasifikaciją (UDK) [20, 58–59].

Naujas nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos kūrimo laikotarpis prasidėjo 1992 metais, paskelbus naujos sudėties Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos redakcinę kolegiją [33, 46], o Lietuvos nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai (LNMMB) tapus Lietuvos dokumentų bibliografinės apskaitos koordinavimo centru [33, 43]. 1993 m. buvo įkurtas Lietuvos mokslinių bibliotekų susivienijimas (LMBS). Aštuonių didžiųjų Lietuvos bibliotekų vadovai, įkurdami LMBS ir pasirašydami bendradarbiavimo sutartį, siekė suvienyti bibliotekų informacijos išteklius ir sukurti vienodais principais grįstą informacijos sistemą – LIBIS (Lietuvos integralią bibliotekų informacinę sistemą) [6, 278].

LNMMB Mokslo tarybos posėdyje 1993 m. pirmą kartą buvo pristatyta Nacionalinės bibliografijos duomenų banko (NBDB) sukūrimo koncepcija, paremta norminiais IFLA dokumentais, skirtais valstybinės bibliografijos ir katalogavimo tarnyboms. Koncepcijoje buvo numatyta NBDB kaupti visų dokumentų rūšių (knygų, seralinių leidinių, vaizduojamosios dailės, natų leidinių, dokumentų sudedamųjų dalių) bibliografinius ir autoritetinius įrašus. Siekiant užtikrinti paieškos išsamumą bei sutrumpinti paieškos laiką, šioje bazėje nutarta kaupti ir valstybinės einamosios, ir nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos įrašus [33, 44], buvo sudaryta galimybė bibliografinius įrašus susieti su autoritetiniais įrašais (unifikuotais asmenvardžių, kolektyvų ir anoniminės klasikos kūrinių bei liturginių tekstų pavadinimais). Autoritetiniai įrašai rengiami originalia asmenvardžio forma ir originaliu šriftu. Bibliografiniai įrašai kuriami UNIMARC formatu.

Kuriant LIBIS programinį pagrindimą, apibrėžiant sistemos strategiją, plėtros galimybes, ekonominį pagrindimą, dalyvavo ir Kauno technologijos universiteto specialistai. LIBIS projektas 1996 m. buvo įtrauktas į „Valstybinę ryšių ir informatikos plėtojimo programą“. Siekiant Lietuvos aukštųjų mokyklų bibliotekose veiksmingiau diegti LIBIS sistemą, 1997 m. buvo įkurta Lietuvos akademinų bibliotekų asociacija (LABA), kuri nusprendė kurti akademinų bibliotekų tinklą (LABT), pasitelkiant ALEPH bibliotekinę sistemą. Valstybinės ir viešosios bibliotekos pasirinko UAB „Sigmanta“ (vėliau – „Sintagma“, šiuo metu – „Asseco Lietuva“) sukurtą LIBIS bibliotekinę sistemą [25].

2001 metais buvo pradėtas diegti LIBIS Analizinės bibliografijos posistemis, skirtas kaupti ir saugoti dokumentų sudedamosioms dalims, duomenims perduoti į LIBIS posistemius ir modulius, kitas Lietuvos ir užsienio bibliotekas [15, 1]. Posistemyje sukaupti bibliografiniai įrašai patenka į NBDB. Analizinius įrašus LIBIS sistemoje kūrė tik LNMMB ir Kauno apskrities viešosios bibliotekos (KVB) Nacionalinės bibliografijos C serijos sudarytojai, o LMAVB ir VUB sudarytojai, šiose bibliotekose 2003 metais įdiegus ALEPH sistemą ir 2004-aisiais ją pritaikius bibliografinės bazės kūrimui, naudojasi ALEPH programine įranga. Deja, dėl LIBIS ir ALEPH programinės įrangos skirtumų ALEPH sistemoje sukurtų įrašų perdavimas į NBDB nėra visiškai sklandus ir greitas.

Nacionalinės bibliografijos darbai LMAVB. LMAVB turi didelę bibliografinių rodyklių rengimo bei duomenų bazių kūrimo patirtį. Pirmoji bibliografijos rodyklė joje buvo išleista 1956 metais³.

Nacionalinės bibliografijos rengimo organizacinėje veikloje Biblioteka pradėjo dalyvauti 1960 metais, kai į Lietuvos nacionalinės bibliografijos redakcinės kolegijos sudėtį buvo įtrauktas ir tuometis Bibliotekos direktorius Stasys Brašiškis. Tais pačiais metais patvirtintuose Nacionalinės bibliografijos nuostatuose LMAVB buvo nurodyta kaip viena iš bibliografijos leidinio sudarytojų. Tačiau į retrospektyviosios bibliografijos darbą Biblioteka veikiau galėjo įsitraukti tik 1979 m., kai Bibliografijos skyriuje buvo įkurtas Nacionalinės bibliografijos sektorius. Pagal 1961 m. vykusio Lietuvos nacionalinės bibliografijos redakcinės kolegijos posėdžio nutarimą LMAVB buvo įpareigota rinkti duomenis apie baltarusių ir rusų kalbomis Lietuvoje išleistas knygas ir straipsnius bei baltarusiškąją ir rusiškąją lituaniką. Per 1961–1976 metus Bibliotekai, šiam darbui turėjusiai tik vieną bibliografą, buvo pavesta parengti devynis tomus. Netrukus, 1962 metais, nacionalinės bibliografijos rengimo darbų planas buvo pakoreguotas, suabejojus

3 Lietuvos TSR mokslų akademijos ir jos mokslų darbuotojų leidinių bibliografija: knygos, 1941–1954. Sudarė: J. Basiulis, A. Bielinis ir S. Kisieliene. Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademijos Centrinė biblioteka, 1956. 88 p.

bibliotekų galimybėmis laiku jį įgyvendinti. Perskirsčius kai kuriuos darbus ir terminus, LMAVB buvo įpareigota kartu su kitomis nacionalinę bibliografiją rengiančiomis bibliotekomis rinkti tarybinę 1917–1940 metų lituaniką ir perimti dalies Kauno politechnikos instituto bibliotekai skirtą 1918–1940 metų laikotarpio lietuvių kalba išleistas serialinių leidinių publikacijas. Vykdydama numatytą planą, LMAVB pradėjo bibliografuoti 1930–1940 metų straipsnius. Greitai, 1966 metais, darbai vėl buvo perskirstyti, ir Biblioteka ėmė rinkti 1898–1903 m. laikotarpio medžiagą, tuo pačiu metu su kitomis bibliotekomis dalyvaudama, baigiant rengti 1832–1890 metus apimančią leidinį.

1999 m. atnaujinta Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos redakcinė kolegija peržiūrėjo bibliotekoms skirtą aprašyti laikotarpių planą. Pratęsus C serijos laikotarpį iki 1927 metų, LMAVB paskirta rengti 1924–1927 m. Lietuvoje leistų lietuviškų periodinių leidinių publikacijų metininkus.

Kaip ir kitose bibliotekose, rengiant nacionalinę bibliografiją, LMAVB buvo susidurta su sunkumais: besikeičiantys medžiagos atrankos, bibliografinio aprašo, medžiagos sisteminimo reikalavimai, darbuotojų trūkumas ir dažna kaita, jiems skiriami su nacionaline bibliografija nesusiję darbai, nepatvirtinta medžiagos skirstymo tvarka. Klasifikacijos neapibrėžtumą darbuotojai sprendė praktiškai: kol buvo laukiama galutinės medžiagos skirstymo tvarkos, įrašai kartotekoje buvo grupuojami pagal aprašomų leidinių pavadinimus ir leidimo metus.

1998 m. LMAVB išleido pirmąjį „Lietuvos bibliografijos“ C serijos tomą, apimančią 1898–1900 metais Lietuvoje, Mažojoje Lietuvoje ir JAV leistų periodinių leidinių publikacijas. Tai buvo pirmasis Lietuvoje nacionalinės bibliografijos leidinys kompaktiniu disku [17]. Atsižvelgus į Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos redakcinės kolegijos pastabas ir atlikus taisymus, leidinys pakartotinai išleistas 2000 metais (jį sudarė 9 979 įrašai) [18]. 2003 metais pasirodė antrasis tomas, apimantis 1901–1903 metų publikacijas, išspausdintas Mažojoje Lietuvoje, JAV ir Prancūzijoje (tomo apimtis – 11 802 įrašai) [19]. Abu leidiniai išleisti tradiciniu knygos pavidalu.

Tais pačiais 2003 metais LMAVB buvo įdiegta ALEPH bibliotekinė sistema (LIBIS sistema Bibliotekoje veikė 2001–2003 metais, tačiau buvo naudojama tik jos komplektavimo ir katalogavimo posistemėmis [27]). Nacionalinės bibliografijos analiziniai įrašai ALEPH programine įranga pradėti kurti 2004 metų pabaigoje (iki to laiko bibliografinė medžiaga buvo rengiama MS Word aplinkoje). Bibliografiniai duomenys į duomenų bazę įrašomi UNIMARC formatu. Bibliografinių įrašų rengimo metodika buvo derinama su VUB, tuo pačiu metu bendromis bibliografų ir programuotojų jėgomis pradėta kurti programa, leidžianti iš bibliografinės duomenų bazės įrašų greitai sudaryti leidinį: duomenų bazėje įrašytus bibliografinius duomenis sutvarkyti pagal ISBD aprašo reikalavimus, bibliografinius įrašus surikiuoti pagal nustatytas įrašų grupavimo taisykles, sudaryti pagalbines leidinio rodykles. Tai sviri ir nepakeičiama pagalba, rengiant spaudai bibliografijos rodykles.

Duomenų bazės kūrimo pradžia buvo sudėtinga. Bibliografės neturėjo darbo ALEPH sistemoje patirties, nebuvo įrašų kūrimo metodikos, įrašymo taisyklės buvo derinamos su leidinio sudarymo programa. Pirmieji keli šimtai įrašų buvo daug kartų iš naujo redaguojami, kol nusiųtų aiškios taisyklės.

Naujoje bibliografinėje duomenų bazėje pradėtos registruoti 1924 metų Lietuvos periodinių leidinių publikacijos, šio laikotarpio įrašų sukaupta per 18 000. Šiuo metu iš duomenų bazės įrašų sudarytas leidinys baigtas redaguoti ir greitai išvys dienos šviesą. Toliau laukianti užduotis – rinkti ir registruoti 1925 metais Lietuvoje skelbtus straipsnius.

Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos C serijos apžvalga. *Leidinių chronologinė aprėptis ir struktūra.* Kiekvienos „Lietuvos bibliografijos“ serijos chronologinės aprėpties pradžia yra skirtinga. Ji priklauso nuo kiekvienos spaudinių rūšies atsiradimo datos. C serijos apskaitos pradžia laikomi 1832 metai, kai pradėjo eiti pirmasis išlikęs periodinis leidinys *Nusidávimai apie Ewangéliós prasiplatinimą tarp žydų ir pagonų*. Serijos chronologinė pabaiga – 1944 metai, kai Lietuva neteko nepriklausomybės. Bibliotekoms – nacionalinės bibliografijos rengėjoms pasiskirsčius atskirus laikotarpius, tomai buvo leidžiami, nesilaikant aprašomos medžiagos chronologijos (žr. lentelę).

Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos C serijos kiekybinė apžvalga ir rengėjai

Leidimo metai	Leidinio chronologinė aprėptis	Įrašų skaičius	Rengėjas
1991	1904, d. 1	928	VUB
1994	1891	2 856	LNMMB
	1904	1 072	VUB
	1912, d. 1	8 138	KVB
1996	1892	1 430	LNMMB
	1905, d. 1	3 467	VUB
	1905, d. 2	1 432	VUB
1997	1893	2 016	LNMMB
	1906–1907, d. 2	2 647	VUB
	1913, d. 1	9 486	KVB
1998	1914, d. 1	7 640	KVB
2000	1894	2 510	LNMMB
	1898–1900	9 979	LMAVB
	1915–1917, d. 1	4 780	KVB
2001	1906, d. 1	5 548	VUB
	1908–1909, d. 2	4 195	VUB
	1918, d. 1	6 455	KVB
2002	1895	2 705	LNMMB
2003	1901–1903	11 820	LMAVB
	1910–1911, d. 2	5 772	VUB
	1911, d. 1	7 996	KVB
	1919, d. 1	7 041	KVB
2004	1832–1890	10 151	LNMMB
	1896	3 124	LNMMB
	1907, d. 1	6 814	VUB
2006	1897	3 230	LNMMB
2007	1910, d. 1	7 311	KVB
2009	1904–1905	4 137	LNMMB
2011	1908, d. 1	9 689	VUB
2012	1912–1913, d. 2	6 082	VUB
2018	1909, d. 1	9 694	VUB
	1910–1911, d. 3	7 991	LNMMB
Iš viso:		178 136	

Santrumpos: KVB – Kauno apskrities viešoji biblioteka, LMAVB – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, LNMMB – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, VUB – Vilniaus universiteto biblioteka

Pirmasis C serijos leidinys dienos šviesą išvydo 1991 metais. Jį parengė ir išleido VUB. Šiame tome suregistruotos 1904 metais Lietuvoje leistų lietuviškų periodinių leidinių publikacijos. Naujausi tomai pasirodė 2018 metais. Tai bibliografijos rodyklės, apimančios 1909 metais Lietuvoje leistų leidinių (parengė VUB) ir 1910–1911 metais iševijoje leistų leidinių publikacijas (parengė LNMMB).

Daugiausia bibliografijos rodyklių nacionalinės retrospektyviosios analizinės bibliografijos rengėjai išleido 2003 metais – net keturis, apimančius 7 metų publikacijas. 1994, 1996, 1997, 2000, 2001 ir 2004-aisiais pasirodė po 3 bibliografijas, kuriose suregistruotos net 79 metų publikacijos. Kitais metais išleista po 1 arba 2 leidinius.

2003-ieji produktyviausi buvo ir pagal užregistruotų publikacijų skaičių. Tais metais išleistuose leidiniuose aprašytos 32 629 publikacijos. Didžiausias publikacijų skaičius užregistruotas 1909 ir 1908 metų leidiniuose (atitinkamai 9 694 ir 9 689), mažiausias – 1832–1890 metų rodyklėje (vidutiniškai po 172 įrašus vieneriems metams).

Iš viso per 1991–2018 metus išleisti 34 C serijos tomai, juose suregistruotos 178 136 publikacijos. Leidiniuose aprašyti ne tik Lietuvoje, bet ir Mažojoje Lietuvoje bei iševijoje leistų periodinių leidinių straipsniai. 1832–1903 m. bibliografijos rodyklės apima visus šiuos regionus. 1992 metais buvo nuspręsta atskiriems regionams skirti atskiras dalis: Lietuvai – pirmąją, Mažajai Lietuvai – antrąją, iševijai – trečiąją dalį. Lietuvoje leistos periodikos publikacijos aprašytos iki 1919, Mažojoje Lietuvoje – iki 1913, užsienio šalyse – iki 1911 metų. Taigi ateities uždavinys – subibliografuoti per likusius 25–33 metus išleistos periodinės spaudos straipsnius.

Laikui bėgant, keitėsi ne tik bendra C serijos leidinių sandara, bet ir atskirų leidinių chronologinė aprėptis. Siekiant paspartinti bibliografijos rodyklių rengimą ir leidimą, 1990 metais nuspręsta rengti metininkus (dar vadinamus metraščiais), registruojančius vienerių ar kelerių metų periodinės spaudos publikacijas. Vienintelis leidinys, aprėpiantis ilgą spaudos laikotarpį, – 1832–1890 metų bibliografijos rodyklė (dėl itin didelių darbo sąnaudų nuspręsta į metininkus jos nepertvarkyti). Visi kiti leidiniai apima vienerių–trejų metų laikotarpį. Laikas parodė, kad toks sprendimas pasiteisino – nedidelio laikotarpio medžiaga sparčiau surenkama, suredaguojama ir išleidžiama, taigi, greičiau pasiekia vartotoją.

Visų bibliografinių leidinių sandara vienoda – kiekvienas sudarytas iš trijų pagrindinių dalių. Pirmojoje registruojami straipsniai, antrojoje – knygų, brošiūrų, kitų spaudinių recenzijos ir anotacijos, trečiojoje – iliustracijos (reprodukcijos, nuotraukos, piešiniai ir kt.). Toks aprašomos medžiagos skirstymas, kai vienoje vietoje sutelkiamos atskirų rūšių publikacijos, padeda jas lengviau rasti ir peržvelgti jų visumą.

Atranka. Visiems C serijos leidiniams taikomi vienodi bibliografinės atrankos pagrindai. Nors keičiantis Lietuvos politinėms-socialinėms aplinkybėms, kito ir medžiagos atrankos pagrindai bei kriterijai, pagrindinis principas visuomet buvo tas pats – tai publikacijos svarba Lietuvos politinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo istorijai, įvairių sričių specialistams [20, 57]. Taigi atrenkant publikacijas, pirmiausia atsižvelgiama į jų svarbą ir išliekamąją vertę. Be atrankos registruojami tik grožinės literatūros kūriniai ir knygų bei straipsnių recenzijos. Visos kitos publikacijos atrenkamos. Aprašomi Lietuvos autorių straipsniai, literatūros apžvalgos, valdžios ir politinių organizacijų dokumentai (įstatymai, įsakymai, nutarimai, veiklos dokumentai ir pan.), lietuviškos tematikos iliustracijos, taip pat smulki, bet dalykinių duomenų turinti medžiaga: straipsneliai ir žinutės apie konkrečius asmenis, įvykius, bibliografiniai spaudinių sąrašai, atsišaukimai, prekybiniai skelbimai, prekių kainų lentelės, didesnės apimties reklaminės publikacijos ir kita informacija.

Publikacijų atrankos metodika pastarąjį kartą buvo peržiūrėta ir papildyta 2020 metais (patvirtinta 2020 m. birželio 29 d. Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos redaktorių

kolegijoje) [3]. Joje nurodyti principai ir kriterijai, taikomi, atrenkant publikacijas ne tik spausdintinėms bibliografijos rodyklėms, bet ir NBDB, pateikti patarimai, kurių rūšių publikacijos yra netinkamos spausdintinėms bibliografijos rodyklėms, tačiau dėtinios į NBDB. Numatyti formalieji atrankos kriterijai, kuriais vadovaujasi bibliografai. Tai leidinys (periodinis arba tęstinis, spausdintas poligrafiniu būdu), autorius (lietuvis arba Lietuvos tautinių bendrijų atstovas), publikacijos kalba (lietuvių), tema (neaprašomos arba aprašomos tik reikšmingos autorinės publikacijos iš tikybinių, pramoginių, reklaminių, laisvalaikio leidinių), publikacijos originalumas (publikacijos, suteikiančios naujų duomenų, pagausinančių žinias apie praeitį), publikacijos informatyvumas (turi išliekamąją vertę), tekstinė apimtis (publikacijos apimtis neturi būti mažesnė nei jos bibliografinis aprašas) [3, lap. 4]. Naujoji atrankos metodika baigiama sąrašu publikacijų, kurios nėra nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos objektas, todėl bibliografiniai įrašai joms nerengiami.

Besikeičiantys medžiagos atrankos reikalavimai kėlė nemažų sunkumų ir neapibrėžtumo C serijos rengėjams, todėl naujoji metodika yra vertinga pagalbinė priemonė, rengiant naujus šios serijos leidinius. Kaip pastebi metodikos rengėjas Tomas Petreikis, viena iš svarbiausių užduočių, tenkančių bibliografui, yra publikacijos temos atpažinimas ir kritinis vertinimas. Kritiškumo nuostata ir jos taikymas, atsizvelgiant į šios serijos rengimo principus, užtikrina išliekamąją darbo vertę ir serijos metodologinį vientisumą [3, lap. 6].

Sisteminimas. Siekiant atskleisti publikacijų turinį, jas susisteminti ir pateikti teisingus bei tikslius bibliografinius duomenis, visos publikacijos tikrinamos *de visu*. Nuo pat C serijos rengimo pradžios buvo svarbu pasirinkti tinkamiausią klasifikavimo sistemą. Ji buvo daug kartų keičiama (iki 1972 m. naudota UDK, 1973–1983 m. netaikyta jokia klasifikacijos sistema, nuo 1983 m. naudota BBK pagrindu parengta klasifikacijos tvarka, nuo 1990 m. – UDK pagrindu parengta klasifikacija), todėl ankstesniuose leidiniuose neišvengta sisteminimo skirtumų. Šiuo metu leidinių medžiaga sisteminama pagal UDK – daugelyje šalių taikomą tarptautinę klasifikaciją. UDK apima visas žmonijos žinių (mokslo, technikos, meno ir kt.) sritis: tai mokslas ir raštija, organizacijos, informacijos mokslai, filosofija ir psichologija, religija ir teologija, socialiniai mokslai, matematika ir gamtos mokslai, taikomieji mokslai, medicina, technologija, menas, pramogos, sportas, kalbotyra, literatūros mokslas ir grožinė literatūra, geografija ir istorija.

Kiekvienos nacionalinėje retrospektyviojoje analizinėje bibliografijoje aprašytos publikacijos turinys nusakomas tam tikru UDK kodu (indeksu). Pagal UDK indeksus grupuojant surinktą medžiagą, vartotojams sudaroma galimybė lengvai rasti ir vienoje vietoje matyti visas kurios nors dominančios temos publikacijas. Medžiagos indeksavimas ir sisteminimas taikomas tik spausdintiniuose arba elektroniniuose nacionalinės bibliografijos leidiniuose. NBDB sukurta galimybė norimos temos publikacijų ieškoti pagal jų turinį atskleidžiančius reikšminius žodžius.

Pagalbinės rodyklės. Kiekvienas nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos leidinys turi tris pagalbines rodykles: asmenvardžių, kolektyvų ir vietovardžių. Senuosiuose periodiniuose leidiniuose labai įvairavo ir pavardžių, ir kolektyvų, ir vietovardžių rašyba. Pagalbinėse rodyklėse visi tam tikro laikotarpio to paties pavadinimo variantai pateikiami vienoje vietoje, todėl atsiskleidžia jų įvairovė bei kaita. Pagalbinės rodyklės suteikia papildomų žinių apie aprašomo laikotarpio spausdintą produkciją: autorių produktyvumą, jų spaudinių geografiją, periodinių leidinių sklaidos vietas, institucijų ir profesinių draugijų veiklos atspindėjimą periodinėje spaudoje. Į rodykles įtraukti ne tik Lietuvos, bet ir kitų pasaulio šalių (Latvijos, Estijos, Lenkijos, Baltarusijos, Rusijos, Ukrainos, Vokietijos, Šveicarijos, Anglijos, Prancūzijos, Ispanijos, Škotijos, JAV ir daugelio kitų) asmenvardžiai, kolektyvai ir vietovardžiai, jei jie buvo paminėti aprašytuose straipsniuose. Ši informacija gali padėti užsienio tyrėjams, ieškantiems žinių apie jų šalį ir žmones Lietuvos spaudoje.

Asmenvardžių rodyklėje surašomi visi bibliografiniuose įrašuose minimi asmenys. Joje atspindi ne tik publikacijų autoriai, bet ir vertėjai, iliustratoriai, dailininkai bei kiti asmenys. Rodyklėje registruojami visi aprašomo laikotarpio spaudoje pasitaikę pavardės variantai ir formos, slapyvardžiai bei kriptonimai. Jie nurodomi skliaustuose šalia autoriaus pavardės. Nustatyti publikacijų autorystę, išaiškinti slapyvardžius – sudėtingas ir painus darbas. Atskleisti slapyvardžius yra nepapratai svarbu ne tik bibliografijai, bet ir tiriant mokslo, literatūros, politinio, socialinio, kultūrinio gyvenimo istoriją. Aiškinant slapyvardžius, naudojamos kitais bibliografiniais leidiniais, enciklopedijomis, žinynais, elektroninėmis duomenų bazėmis ir kitais šaltiniais. Kilus abejonių dėl autorystės, prie pavardės rašomas klaustukas. Tai medžiaga ateities tyrimams. Išaiškinti slapyvardžiai, kriptonimai, patikslinti klaidingai nurodyti asmenvardžiai teikia vertingų žinių apie istorinius laikotarpius, kuomet buvo draudžiama arba cenzūruojama spauda ir autoriai vengė pasirašyti pavardėmis.

Kolektyvų rodyklėje registruojamos straipsniuose paminėtos organizacijos, įstaigos, įmonės, draugijos, periodiniai leidiniai, taip pat laikino pobūdžio kolektyvai: suvažiavimai, konferencijos, susirinkimai, parodos. Kolektyvų pavadinimai pateikiami to meto oficialiąja forma, o jei jos nepavyksta nustatyti – tuo metu labiausiai paplitusia forma. Skliaustuose nurodomi ir kiti spaudoje rasti pavadinimų variantai. Kolektyvai skirstomi į grupes pagal jų veiklos pobūdį: bankai, bažnyčios, bibliotekos, fabrikai, knygynai ir pan. Atkreiptinas dėmesys, kad periodinių leidinių įrašai kolektyvų rodyklėje neturi būti siejami su juose išspausdintų straipsnių skaičiumi. Dažniausiai tai būna publikacijose minimi dalykai apie konkrečius periodinius leidinius.

Vietovardžių rodyklėje surinkti ne tik bibliografiniuose įrašuose minimi vietovardžiai, bet ir organizacijų veikimo bei periodinių leidinių leidimo vietos. Pavadinimai pateikiami lietuviška forma pagal to meto šalies administracinę-teritorinę suskirstymą, nurodant visus to laikotarpio spaudoje rastus vietovės pavadinimo variantus. Stambių vietovių (Vilnius, Kaunas, Tilžė, Lietuva ir pan.) bei geografinių objektų, turinčių daugiau nei 50 įrašų, pavadinimai papildomi teminėmis skiltimis, pvz.: spauda, pramonė, geografija, istorija ir pan. Jos rodo, kokių aspektų apie tą objektą publikacijoje rašoma. Jei vietovė paminėta grožiniame kūrinyje, prie įrašų numerių rašoma frazė „grož. lit-oje“, jei vietovė užfiksuota vaizdo medžiagoje (nuotraukoje, piešinyje ir pan.), prie įrašų nurodoma „ilustr.“. Ši metodika netaikoma Nacionalinės bibliografijos duomenų banke kaupiamai medžiagai, kai kiekvienam įrašui sukuriama pakankamai jo turinį atskleidžiančių reikšminių žodžių.

Kiekviename nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos C serijos leidinyje, be anksčiau minėtų, pateikiama grožinės literatūros kūrinių ir eilėraščių pirmųjų žodžių rodyklė bei aprašytų periodinių leidinių bibliografinis sąrašas. Tai suteikia leidiniui papildomos informacinės vertės.

Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos duomenų publikavimo formų kaita. Tradicinėje popierinėje laikmenoje užrašyta bibliografinė informacija netenkina išaugusių informacijos paieškos poreikių, todėl buvo ieškoma technologinių sprendimų, kaip struktūrizuoti duomenis ir jų pagrindu sukurti automatizuotą sistemą. Buvo akivaizdu, kad automatizuotai užrašyti ir išsaugoti bibliografiniai duomenys užtikrins detalesnę, greitesnę ir patogesnę paiešką.

Pirmasis bandymas nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos duomenis vartotojams pateikti elektroniniu pavidalu buvo 1998 metais LMAVB išleistas kompaktinis diskas, kuriame pateiktas spaudai parengto 1898–1900 metų periodinės spaudos publikacijas apimančio tomo tekstas (2000 metais tomo medžiaga buvo išleista spausdintine forma). Tuo metu jis buvo naujas ne tik skelbimo pavidalu, bet ir sukurta interaktyvių sąsajų sistema. Skyriai turinyje susieti su skyriais leidinyje, asmenvardžių, vietovardžių ir kolektyvų pavadinimų variantai – su normi-

niais pavadinimais. Toks technologinis sprendimas paiešką tekste padarė patogesnę, leido dominančias žinias greitai rasti didelės apimties informacijos masyve.

Kad bibliografų surinktos žinios greičiau ir patogiau pasiektų vartotojus, vėliau ir kitos bibliotekos po kelis nacionalinės retrospektyviosios analizinės bibliografijos tomus paskelbė ne tik spausdintiniu, bet ir elektroniniu pavidalu: KVB – Lietuvos periodinės spaudos publikacijų 1915–1917 ir 1918 metų tomus, VUB – Mažosios Lietuvos spaudos 1912–1913 metų bei Lietuvos spaudos 1909 metų tomus (pastarąjį – tik elektroniniu pavidalu).

Siekiant kaupti, skleisti ir išsaugoti bibliografinę informaciją apie Lietuvos bei su Lietuva susijusius užsienio dokumentus kompiuterinėse laikmenose, buvo pradėta rengti NBDB kūrimo koncepcija. Jos pagrindu pradėtos rengti kompiuterinės nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos duomenų bazės [33, 44]. Vėliau jų įrašai buvo perkelti į NBDB – vieningą Lietuvos sistemą, kurioje kaupiami valstybinės einamosios ir nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos įrašai. Šiuo metu NBDB galima rasti 1832–1897, 1904–1911 (d. 3), 1908 (d. 1), 1910 (d. 1) metais išleistų periodinių leidinių publikacijų duomenis.

Ateityje laukia dar vienas svarbus ir sudėtingas darbas – spausdintų nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos leidiniuose sukauptų duomenų perdavimas į NBDB. Tai leistų naudoti nacionaline bibliografija virtualioje erdvėje, pagreitintų ir supaprastintų per ilgus dešimtmečius kauptos bibliografinės informacijos paiešką, padidintų jos sklaidą.

Išvados. Nacionalinė retrospektyvioji analizinė bibliografija yra ne tik šalies dokumentinio paveldo liudijimas, bet ir svarbus bei patikimas mokslo ir kultūros istorijos šaltinis, teikiantis bibliografinę informaciją apie visuomenės kultūrinius pokyčius ir mokslinių idėjų raidą. Tam gali padėti ir bibliografinių duomenų mokslo metodas. Tačiau norint šiuos duomenis panaudoti istoriniams tyrimams, turi būti užtikrintas jų patikimumas, išsamumas, jie turi būti tinkamai interpretuojami.

IFLA rengiamo nacionalinių bibliografijų registro duomenimis, pasaulyje nacionalinę retrospektyviąją analizinę bibliografiją (kai kuriais atvejais atrankinę) rengia tik 11 šalių, tarp jų ir Lietuva.

Lietuvoje retrospektyviąją analizinę bibliografiją rengia 4 bibliotekos: LNMMB, VUB, KVB ir LMAVB. Pradėjusi nacionalinės bibliografijos rengimo veiklą 1960 metais, LMAVB išleido du tomus, apimančius 1898–1903 metų publikacijas periodiniuose leidiniuose. Šiuo metu baigiamas rengti 1924 metų publikacijas registruojantis tomas.

Nuėjusi ilgą ir sudėtingą kelią nuo organizacinių darbų 1959 metais iki šių dienų, pakeitusi savo pavidalą, išaugusi iki duomenų bazės, nacionalinė retrospektyvioji bibliografija gali būti naudinga kaip spausdintos informacijos šaltinis ne tik Lietuvos, bet ir kitų pasaulio šalių, ypač kaimyninių (Latvijos, Estijos, Lenkijos, Baltarusijos, Rusijos, Ukrainos), mokslo ir kultūros istorijos tyrimams.

Tyrėjams svarbios ir reikšmingos šios retrospektyviosios analizinės bibliografijos sandaros ypatybės, kurios padeda lengviau, patogiau ir greičiau rasti reikiamą informaciją:

- medžiagos skirstymas pagal regionus (Lietuvos, Mažosios Lietuvos, išeivijos). Išimtis – 1832–1903 metus apimantys tomai;
- metininkų, aprėpiančių nedidelio laikotarpio – vienerių–trejų metų spaudą, leidyba. Išimtis – 1832–1890 metų tomas;
- medžiagos grupavimas pagal UDK, apimantis visas pagrindines mokslo kryptis;
- asmenvardžių, kolektyvų ir vietovardžių bei jų variantų pateikimas pagalbinėse rodyklėse;
- slapyvardžių ir kriptonimų išaiškinimas.

Visa tai padeda pažinti atskirų mokslo sričių ir kultūros istoriją, jų raidos polinkius tam tikru laikotarpiu, atskleidžia to meto mokslininkų, politinio, visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo veikėjų, bendruomenių ir organizacijų veiklą.

Padėka. Autorės dėkoja LNMMB vyriausiajai bibliografei Danutei Sipavičiūtei už suteiktas žinias.

LITERATŪRA

1. *About the Bibliography Section* [interaktyvus]. IFLA, 2021 [žiūrėta 2021-06-14]. Interneto prieiga: <https://www.ifla.org/about-bibliography>.
2. AKSTINAITĖ-VELIČKIENĖ, Eglė. Spausdintinių ir elektroninių bibliografinių išteklių rengimas Vilniaus universiteto bibliotekoje. *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis*, 2015, [t.] 2015, p. 157–172. ISSN 1822-3699.
3. *Analizinių retrospektyviųjų 1832–1944 m. bibliografinių įrašų lietuvių kalba atrankos metodika*. Parengė Tomas Petreikis. Vilnius: LNB, 2020. 9 lap. Rankraštis.
4. BAGUŠYTĖ, Ringailė. Lietuvių nacionalinės bibliografijos organizacinis etapas (1945–1962). *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 100–118. ISSN 0204-2061.
5. BLIŪDŽIUVIENĖ, Nijolė. Nacionalinės bibliografijos ištekliai kaip šalies dokumentinio paveldo liudijimas. *Knygotyra*, 2017, t. 68, p. 237–253. ISSN 0204-2061. DOI: <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.68.10722>.
6. BULAVAS, Vladas, VARNIENĖ, Regina. Lietuvos integrali bibliotekų informacijos sistema: istorija ir plėtros perspektyva. *Knygotyra*, 2003, t. 40, p. 278–302. ISSN 0204-2061.
7. *Guidelines for the application of the ISBDs to the description of component parts* [interaktyvus]. Washington, D.C.: Cataloging Directorate, Library of Congress, 2003 [žiūrėta 2021-06-14]. viii, 22 p. Interneto prieiga: <https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/component-parts.pdf>.
8. *International Congress on National Bibliographies (ICNBS) recommendations: the final recommendations of the ICNBS* [interaktyvus]. IFLA, 2014 [žiūrėta 2021-06-14]. Interneto prieiga: <https://www.ifla.org/publications/international-congress-on-national-bibliographies-icnbs-recommendations>.
9. *ISBD taikymo sudėtinių dalių aprašui nurodymai*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka. Bibliografijos ir knygotyros centras, 1997. 43 p. ISBN 9986-415-28-4.
10. JANONIS, Osvaldas. Keletas minčių lietuvių repertuarinės bibliografijos jubiliejaus proga. *Bibliografijos žinios*, 1995, [t.] 1994, p. 131–143. ISSN 1648-5424.
11. JANONIS, Osvaldas. *Nacionalinės bibliografijos paraštėje*: bibliografo užrašai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1993. 48 p.
12. JANONIS, Osvaldas. Nacionalinės bibliografijos programos klausimu. *Tarp knygų*, 1991, nr. 6, p. 12–16. ISSN 0868-8826.
13. JANONIS, Osvaldas, VARNIENĖ, Regina. Nacionalinės bibliografijos sampratos klausimu. *Tarp knygų*, 1993, nr. 11, p. 14–15. ISSN 0868-8826.
14. JEZUKEVIČIENĖ, Irena. Lietuvos bibliografija. Serija C. Istorija ir dabartis. *Tarp knygų*, 2013, nr. 4, p. 15–17. ISSN 0868-8826.
15. KVIESELAITIENĖ, Irena, VARNIENĖ, Regina. Bendro darbo vaisiai – nauda visiems: LIBIS analizinės bibliografijos posistemis. *Tarp knygų*, 2003, nr. 12, p. 1–4. ISSN 0868-8826.
16. LAHTI, Leo, et al. Bibliographic data science and the history of the book (c. 1500–1800). *Cataloging and classification quarterly*, 2019, vol. 57, no. 1, p. 5–23. ISSN 0163-9374. DOI: <https://doi.org/10.1080/01639374.2018.1543747>.
17. *Lietuvos bibliografija* [CD-ROM]. Serija C, Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos, 1898–1900. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos biblioteka: Lietuvos mokslininkų sąjungos Informacinis centras, 1998. 1 kompakt. diskas.

18. *Lietuvos bibliografija*. Serija C, Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos, 1898–1900. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 2000. 514 p. ISBN 9986-498-23-6.
19. *Lietuvos bibliografija*. Serija C, Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos, 1901–1903. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 2003. 575 p. ISBN 9986-498-34-1.
20. MACEVIČIŪTĖ, Elena, JANONIS, Osvaldas. *Lietuvių nacionalinė bibliografija 1945–1990 metais*: paskaitų konspektas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1991. 70 p.
21. MATIJOŠIENĖ, Audronė. XIX amžiaus lietuviškųjų periodinių leidinių publikacijos: „Lietuvos bibliografijos“ C serijos leidinių apžvalga. *Bibliografija*, 2009, [t.] 2007, p. 74–81. ISSN 1392-1991. DOI: <https://doi.org/10.51740/rt.vi.479>.
22. *National Retrospective Bibliography* [interaktyvus]. Minsk: National Book Chamber of Belarus, [s. a.] [žiūrėta 2021-06-14]. Interneto prieiga: <https://en.natbook.org.by/gosudarstvennaya-bibliografiya/retrospektivnye-bibliograficheskie-ukazateli>.
23. Retrospektyvinės bibliografinės apskaitos programa (iki 2010 metų). *Bibliografija*, 2006, [t.] 2004, p. 57–60. ISSN 1392-1991.
24. RIVA, Pat. *National Bibliographic Register graphics and comparative tables available* [interaktyvus]. IFLA, 3 June 2021 [žiūrėta 2021-06-14]. Interneto prieiga: <https://www.ifla.org/node/93936?og=53>.
25. Seminaras „Lietuvos bibliotekų informacijos sistemos ALEPH, LIBIS, MOBIS“. *LNB Informacijos centro naujienos* [interaktyvus]. 2005, nr. 5, p. 1–2 [žiūrėta 2021-06-14]. ISSN 1648-8571. Interneto prieiga: https://blog.lnb.lt/icnaujienos/files/2010/12/2005-naujienos_5-201.pdf.
26. ŠILE, Linda, et al. National bibliographic data for studies of social sciences and humanities: towards interoperability. *ITM Web of Conferences* [interaktyvus]. 2020, vol. 33, art. no. 02002 [žiūrėta 2021-06-14]. eISSN 2271-2097. DOI: <https://doi.org/10.1051/itmconf/20203302002>.
27. SKLĖRIŪTĖ, Danutė. Lietuvos MAB elektroniam katalogui – 10 metų. *Tarp knygų*, 2006, nr. 5, p. 7–8. ISSN 0868-8826.
28. TOLONEN, Miko, et al. A Quantitative approach to book-printing in Sweden and Finland, 1640–1828. *Historical methods: a journal of quantitative and interdisciplinary history*, 2019, vol. 52, iss. 1, p. 57–78. ISSN 0161-5440. DOI: <https://doi.org/10.1080/01615440.2018.1526657>.
29. ULPIS, Antanas. Lietuvos TSR retrospektyvinės nacionalinės bibliografijos sudarymas. *Bibliotekininystė ir bibliografija*, 1961, t. 1, p. 278–291.
30. ULPIS, Antanas. Valstybinės ir nacionalinės bibliografijos problemos. *Bibliotekų darbas*, 1969, nr. 5, p. 8–11. ISSN 0135-6143.
31. VARNIENĖ, Regina. Bibliografijos ir knygotyros centras visuotinės bibliografinės apskaitos infrastruktūroje. *Bibliografija*, 1999, [t.] [19]97, p. 5–15. ISSN 1392-1991. DOI: <https://doi.org/10.51740/rt.vi.643>.
32. VARNIENĖ, Regina. Katalogų ir nacionalinės bibliografijos retrospektyvioji konversija. *Bibliografija*, 1997, [t.] [19]95, p. 10–18. ISSN 1392-1991. DOI: <https://doi.org/10.51740/rt.vi.680>.
33. VARNIENĖ, Regina. Lietuvos nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos dabartinė būklė ir perspektyvos. *Knygotyra*, 2001, t. 37, p. 43–56. ISSN 0204-2061.
34. VARNIENĖ, Regina. Valstybinė bibliografinė apskaita Lietuvoje. *Bibliografija*, 2006, [t.] 2004, p. 18–25. ISSN 1392-1991. DOI: <https://doi.org/10.51740/rt.vi.560>.
35. VARNIENĖ-JANSSEN, Regina. Publikuotų dokumentų sklaidos skaitmeninėje erdvėje metodologiniai ir technologiniai aspektai: Nacionalinės bibliografijos duomenų banko pridedamoji vertė. *Informacijos mokslai*, 2016, t. 75, p. 57–94. ISSN 1392-0561. DOI: <https://doi.org/10.15388/Im.2016.75.10152>.
36. WARTBURG von, Karin, SIBILLE, Christiane, ALIVERT, Christian. Metadata collaboration between the Swiss National Library and research institutions in the field of Swiss historiography. *Cataloging and classification quarterly*, 2019, vol. 57, no. 1, p. 24–36. ISSN 0163-9374. DOI: <https://doi.org/10.1080/01639374.2018.1547998>.
37. ŽUKAS, Vladas. Periodikos straipsnių retrospektyvinė bibliografija. *Bibliotekų darbas*, 1980, nr. 10, p. 23–26. ISSN 0135-6143.

GIEDRĖ MIKNIENĖ, BIRUTĖ RAILIENĖ

National retrospective analytical bibliography as a universal source for history of science and culture

Summary

Each country seeks to register all its published scientific output in national bibliographic publications. This ensures dissemination of scientific results and, in the long run, creates bibliographic sources for national culture, education and the history of science. National bibliography may be classified into current and retrospective bibliography. Our study deals with the latter, according main attention to the role of bibliographical sources in the cultural and scientific heritage of a nation from the historical perspective and putting emphasis on works in this field carried out in the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences.

“Bibliography of Lithuania” is a vital source of information for research in the history of science not only in Lithuania, but also neighbouring countries (Latvia, Estonia, Poland, Belarus, Russia and Ukraine). The structure of the bibliography facilitates studying the history of separate fields of science and recognizing trends in their development in a certain time period. It also gives an insight into the activities of scientists and scientific institutions of the certain period of time.

The Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences has considerable experience in compiling bibliographic indexes and creating databases. In 1998, the Library published the first volume of “Bibliography of Lithuania. Series C”, encompassing the publications from 1898–1900. This was the first CD publication of national bibliography in Lithuania. The second, revised edition of the publication came out in 2000 (9979 entries). The second volume, dealing with publications from 1901–1903 (11802 entries) came out in 2003. The present publication will concern periodicals published in 1924 (over 18000 entries). The data will be available online.

Keywords: national retrospective bibliography; data of national bibliography; bibliographic research method; articles in periodical publications; bibliographic publications; bibliographic databases; Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences.

Įteikta 2021 m. liepą